

JAAR-PROGRAMMA

PLANNEN & PROGRAMMEREN

Een goed doordacht jaarprogramma verhoogt de kwaliteit van je scoutswerking. Door een gevarieerd aanbod aan activiteiten zorg je ervoor dat iedereen zich kan amuseren en groeikansen krijgt. Dat is belangrijk, want binnen FOS Open Scouting willen we kinderen en jongeren stimuleren om zich op verschillende vlakken te ontwikkelen en hun mogelijkheden volledig te ontplooien.

Door de activiteiten vervolgens goed te plannen zorg je ervoor dat je programma haalbaar blijft om uit te voeren, dat je tijdig aan de voorbereidingen kan beginnen, dat je duidelijk kan communiceren en alles vlot verloopt.

Het opstellen van een doordacht programma voor de eenheid en de takken is een gedeelde verantwoordelijkheid voor eenheidsleiding, takleiding en leiding. In dit artikel bespreken we eerst het eenheidsprogramma. Vervolgens bekijken we hoe je met de voltallige leidingsploeg een groeipad overheen de takken opstelt. Tot slot leggen we stap voor stap uit hoe je tot een goed takprogramma komt. Voor ieder wat wils dus ...

1 Eenheidsprogramma

Bij de start van een nieuw scoutsjaar maak je eerst en vooral een eenheidsprogramma waarin je alle takoverschrijdende activiteiten opneemt. Door dit programma met de voltallige leidingsploeg op te stellen zorg je ervoor dat er een grote bereidheid is om het programma samen uit te voeren. Bovendien is iedereen op die manier op de hoogte van de planning en kan er rekening mee gehouden worden bij het opstellen van de takprogramma's.

Stap 1: Bepaal de prioriteiten

Bespreek wat jullie als leidingsploeg willen bereiken dit scouts- en gidsenjaar. Afhankelijk van jullie prioriteiten zal je eerder inzetten op activiteiten die de eenheid zichtbaarder maken in de buurt, waarmee je goodwill creëert bij burens of bij de gemeente, waarmee je meer leden kan werven, geld in het laatje kan brengen of de band met ouders kan verbeteren. Beslis dus eerst wat jullie prioriteiten zijn.

Som op wat de **verwachtingen van anderen** zijn en beslis aan welke verwachtingen jullie willen en kunnen beantwoorden:

- Verwacht de jeugdraad of jeugddienst dat jullie ergens aanwezig zijn?
- Hebben leden bepaalde verwachtingen geuit?
- Hebben ouders bepaalde verwachtingen geuit?
- Verwacht je eenheidscomité/vzw/stam dat de leiding bij bepaalde activiteiten aanwezig is of helpt?

Stap 2: Maak een lijst van mogelijke activiteiten

Maak een lijst van de activiteiten die **buiten je eenheid** georganiseerd worden en waar je aan wil deelnemen, zoals:

- Activiteiten georganiseerd door FOS Open Scouting, zoals Saamdagen, cursussen, ... (raadpleeg de FOS-kalender)
- Activiteiten in je wijk of buurt
- Activiteiten georganiseerd door de jeugddienst of jeugdraad
- Activiteiten van andere jeugdverenigingen

Maak een lijst van activiteiten die jullie traditioneel **binnen de eenheid** voor alle takken of leiding organiseren, zoals:

- Feesten, eetfestijnen, fuiven, de opening en sluiting van het vaarseizoen, ...
- Financiële acties
- Jaarlijkse startdag, overgang, uitstap, spelnamiddag, ...
- Weekends en kampen
- Leidingsweekend
- Eenheidsraden

Brainstorm over mogelijke nieuwe activiteiten die je op eenheidsniveau kan organiseren, zoals een nieuwe financiële actie, ledenwervingsactie of eenheidsuitstap.

GEBRUIK DE BRAINSTORMFLAP!

In de Plankoffer van FOS Open Scouting vind je grote papieren flappen, speciaal ontwikkeld om je te inspireren bij het brainstormen!

Stap 3: Activiteiten schrappen & behouden

Op basis van jullie **eigen prioriteiten**, de **verwachtingen van anderen** en de **haalbaarheid voor de leidingsploeg** weeg je nu de mogelijke activiteiten tegen elkaar af en maak je een selectie van de activiteiten die jullie willen organiseren of waaraan jullie willen deelnemen.

Neem er ook even de **evaluaties** van activiteiten van het vorige jaar bij. Beslis welke conclusies uit evaluaties je verder meeneemt en denk na over hoe je eventuele problemen van vorig jaar kan vermijden. Dit helpt je om te beslissen welke activiteiten je wil behouden, schrappen of aanpassen.

Stap 4: Puzzel & plan

Nu je weet welke activiteiten je dit scoutsjaar op het programma wil zetten, kan je beginnen puzzelen tot je een ambitieus, maar haalbaar eenheidsprogramma hebt. Voor sommige activiteiten ligt de datum vast en daar heb je dus geen zeggenschap over. Plan de rest van de activiteiten tussen de vooraf vastgelegde in.

GEBRUIK DE PROGRAMMAFICHES!

In de Plankoffer van FOS Open Scouting vind je programmafiches. Daarop kan je per maand zowel de eenheidsactiviteiten als takactiviteiten (zie verder) noteren. Zo heb je steeds een goed overzicht van wat er op de planning staat. Je kan de fiches ook downloaden op www.fosopenscouting.be.

TIP!

- Hou rekening met de volledige looptijd van je actie en voorziet voldoende tijd voor alle fases (voorbereiding, uitvoering, afhandeling, ...).
- Hou rekening met de beschikbaarheid van leiding (vb. examenperiodes, stages, ...) als je activiteiten plant die veel voorbereiding of begeleiding vragen.
- Hou rekening met vakanties en feestdagen, deze kunnen een invloed hebben op het aantal aanwezigen.
- Zorg voor rustpunten in je jaarplanning. De boog kan immers niet altijd gespannen staan.
- Plan niet te veel activiteiten na elkaar waarvoor ouders moeten (bij)betalen (eetfestijn, uitstap, weekend, enz).

Stap 5: Communiceer

Bezorg **elke tak** een exemplaar van de programmafiches met daarop alle eenheidsactiviteiten. Op die manier kan niemand zich vergissen en zullen de takactiviteiten niet overlappen met eenheidsactiviteiten.

Breng **alle medewerkers** – zoals stam, comité en kookouders – op de hoogte van de data en activiteiten die voor hen belangrijk zijn.

Geef data van grotere activiteiten – zoals weekends, kampen en eetfestijnen – lang genoeg op voorhand door aan ouders en leden, bijvoorbeeld via je eenheidsboekje of website. Op die manier kunnen ze er rekening mee houden bij hun eigen planning en vergroot je de kans dat ze aanwezig zullen zijn.

2

Groeipad

Scouting is een wervelende ontdekkingstocht waarin kinderen en jongeren geprikkeld worden om te groeien, hun grenzen te verleggen en hun mogelijkheden te ontwikkelen. Om dat te bereiken, werk je **stap voor stap**. Je vertrekt van wat je leden al kunnen en bouwt van hieruit verder. Zo daag je je leden uit om een groeipad te doorlopen.

Takwerking

Elke **tak** focust zich hierbij op een bepaalde leeftijdsgroep, maar zonder het grotere geheel uit het oog te verliezen. Je bouwt verder op de ervaring die ze opdeden in de vorige tak en laat uitdagingen over voor de volgende tak. Op die manier blijft het scoutsleven een **wervelend avontuur** met jaar na jaar en tak na tak spannende activiteiten om naar uit te kijken. Elke tak is daarin even waardevol: een Bever- Zeehond is geen 'Welp-in-wording' en een Senior geen 'leid(st)er-in-opleiding'.

Groeidomeinen, FOS-methode en activiteiten op maat

Het groeipad is de concrete vertaling van de groeidomeinen, FOS-methode en activiteiten naar de verschillende takken. Daarbij hou je rekening met de leefwereld en de mogelijkheden van de leden in elke tak.

FOS Open Scouting ontwikkelde op basis van de Fundamenten het FOS-groeipad. Je vindt een exemplaar hiervan in de Plankoffer.

Neem het FOS-groeipad als vertrekpunt en **stem het af op jullie eigen eenheid**. Afhankelijk van de eigen eenheidscultuur, typische gewoontes of kenmerken van je eenheid (vb. seascouts of landscouts, grote of kleine eenheid, sterke traditie in technieken of meer bezig met sociale projecten, ...) zal je andere accenten leggen.

Gebruik het groeipad ook om je eenheidstradities en -gewoontes eens kritisch onder de loep te nemen. Ga na of jullie aandacht hebben voor alle groeidomeinen en voldoende rekening gehouden hebben met de leeftijdskenmerken van de verschillende takken.

Door met je eenheidsraad een groeipad op te stellen geef je een duidelijke richting aan de werking van elke tak. Je krijgt een beter zicht op de kleine stapjes die in elke tak gezet worden en het groter geheel waartoe die zullen bijdragen. Met die inhoud kan elke tak aan de slag gaan bij het opstellen van hun takprogramma.

Groeidomeinen

Een sterk scoutsprogramma prikkelt Fossers om te groeien en kwaliteiten te ontwikkelen op verschillende domeinen.

GROEIDOMEINEN

- Identiteit: de eigen leefwereld ontdekken, kwaliteiten en groeikansen ontdekken, een eigen levensvisie, drijfveren & idealen ontwikkelen.
- Verbondenheid: een band opbouwen met anderen, van elkaar leren, zichzelf durven zijn, samen groepsafspraken maken, ontmoeting zoeken met anderen buiten de groep.
- Engagement: engagement opnemen tegenover zichzelf, de groep en de samenleving, initiatief nemen, verantwoordelijkheid dragen & actie ondernemen.
- Samenwerking: een bijdrage leveren aan de groep, samen uitdagingen aangaan, overleggen, conflicten zien als nieuw startpunt.
- Eigen mening: kritisch omgaan met informatie, een onderbouwde mening vormen en uitdragen, in dialoog gaan, luisteren naar de mening van anderen.
- Emotionele ontwikkeling: gevoelens bewust ervaren, uitdrukken en er grip op krijgen, rekening houden met de gevoelens van anderen.
- Lichamelijke ontwikkeling: grenzen ontdekken, zichzelf uitdagen, zichzelf niet in gevaar brengen.
- Probleemoplossend denken: creatief omgaan met oplossingsmogelijkheden, complexe problemen durven aanpakken, leren uit fouten.

Lees meer over de groeidomeinen in 'De Fundamenten van FOS Open Scouting'.

Het FOS-groeipad geeft je voor elk groeidomein een concretere invulling per tak. Overleg of jullie hiermee akkoord zijn en bespreek of jullie nog andere accenten willen leggen.

FOS-methode

Wereldwijd gebruiken scouts- en gidsenbewegingen de **scoutsmethode** om kinderen en jongeren te helpen groeien. Daarbovenop plaatsen we bij FOS Open Scouting **ontmoeting** centraal om ons actief pluralisme in de praktijk te brengen.

DE FOS-METHODE

De scoutsmethode:

- Wet & belofte: stilstaan bij waarden & engagement.
- Persoonlijke groei: stap voor stap doelen bereiken.
- Leren door te doen: ervaren in de praktijk.
- Teamwork: spelen & werken in nesten, patrouilles, kwartieren, ...
- Symbolen, thema's & ceremonies: abstracte ideeën herkenbaar voorstellen.
- Natuur: spelen in de natuur & strijden voor het behoud van de natuur.
- Begeleiding: leve de leiding!

Ontmoeting staat centraal:

Samenwerken, -spelen & -leven leveren heel boeiende ervaringen op. Daarom zetten we in op:

- Co-educatie: aan de slag met de diversiteit in de groep.
- Ontmoeting buiten de groep: kennismaken met anderen.
- Ontmoeting op internationaal niveau: over het muurtje van de landsgrenzen heen kijken en leren.

Lees meer over de FOS-methode in 'De Fundamenten van FOS Open Scouting'.

De manier waarop je de FOS-methode in de praktijk brengt, zal van tak tot tak verschillen. Bespreek hoe jullie de verschillende elementen van de FOS-methode per tak kunnen invullen.

Op de FOSwiki vind je per element van de FOS-methode een uitgebreide pagina met concrete ideeën en tips voor activiteiten voor elke tak.

Activiteiten

Stem activiteiten af op de mogelijkheden en leefwereld van de verschillende takken. Door bepaalde activiteiten voor te behouden voor een specifieke tak zorg je ervoor dat er steeds weer iets is om naar uit te kijken. Spreek af welke activiteiten (vb. tweedaagse, buitenlands kamp, ...) jullie voor welke tak(ken) voorbehouden.

3 Takprogramma

In de loop van een scoutsjaar wil je met je tak een hoop dingen bereiken en doen. Een goed programma zorgt ervoor dat je ideeën werkelijkheid worden, je verwachtingen ingelost raken en je doelen bereikt worden. Doorheen het jaar stel je daarom een gevarieerd takprogramma op. Betrek alle leiding hierin en geef je leden voldoende inspraak.

Dit betekent niet dat je aan de start van een scoutsjaar elke activiteit tot in detail moet uitwerken. Leg wel de doelen van je takwerking vast, teken bij de start van het scoutsjaar de grote lijnen uit en verfijn je plannen gedurende het jaar.

Stap 1: Bepaal de prioriteiten

Samen met de andere takken stelde je een **groeipad** op. Dit groeipad geeft een inhoudelijke richting aan je takwerking en vormt een goede basis om nu op verder te werken. Voor je start met de uitwerking van je programma denk je hier best eerst nog wat verder over na:

- Hoe vul je de **groeidomeinen** concreet in voor je tak? Wat willen jullie zeker bereiken met jullie leden dit jaar? Wat wil je hen leren? Welke uitdagingen wil je hen bieden?
- Hoe wil je aan de slag gaan met de **FOS-methode**? Wat willen jullie doen rond wet & belofte in jullie tak, wil je iets concreet doen rond leven in de natuur, ...?
- Welke **activiteiten** vinden jullie echt belangrijk voor jullie tak en moeten dit jaar zeker aan bod komen?

Stap 2: Plan de grote & vaststaande activiteiten

Maak voor de start van het nieuwe scouts- en gidsenjaar een lijst van de takactiviteiten die veel voorbereiding vragen en/of die een specifieke planning vereisen.

VOORBEELDEN

- Takweekends/takkamp/kerstkamp/paaskamp/eng.
- Roeicursus/zeilcursus/wedstrijd/evenement/eng.
- Financiële actie om de kas van je tak te spijzen
- Uitstap(pen) met je tak
- Takraden

Geef deze activiteiten een plaats op de programma-fiches. Het **eenheidsprogramma** geeft je alvast een overzicht van data waar je rekening mee moet houden. Zorg er dus voor dat je **takactiviteiten** niet overlappen met eenheidsactiviteiten en dat je elke activiteit op een haalbaar moment plant.

Stap 3: Vul je programma aan met kleinere activiteiten

Je kan je takprogramma aan het begin van het jaar al aanvullen met kleinere activiteiten, of je kan dit – afhankelijk van de gewoontes in je eenheid – ook per trimester of per maand doen.

Maak een lijst van mogelijke activiteiten

De 'Fundamenten van FOS Open Scouting' vormen een goede inspiratiebron om een gevarieerd programma op te stellen. Om de Fundamenten op een vlotte manier in je programma te verwerken, gebruik je best het **FOS-kompas**. Het kompas kan jou en je medeleiding stimuleren om je leden prikkels en uitdagingen te geven in verschillende **groeidomeinen**, verschillende elementen uit de **FOS-methode** te gebruiken en een grote diversiteit aan **spelvormen** aan bod te laten komen.

Aan de slag met het FOS-kompas!

Vul eerst de schijf 'spelvormen' aan met een grote verscheidenheid aan uitdagende en creatieve spelvormen. De term spelvorm mag je erg ruim invullen, van bosspelen over dagtochten tot financiële acties.

CONCRETE IDEEËN VOOR SPELVORMEN

Bosspel, pleinspel, dagtocht, tweedaagse, boottocht, waterspelen, uitstap, knutselen, koken, constructies bouwen, nachtspel, dropping, iets uitvinden, koekjesverkoop, stadspel, quiz, sjorren, kampen bouwen, fantasiespel, toneeltjes maken, een stuk bos opkuisen, zingevingsmoment, totemisatie, fuif, groepsgesprek, enz.

ANDERE INSPIRATIEBRONNEN

- De **evaluatie** van het vorige jaarprogramma of input van de vorige leidingsploeg zorgt er voor dat je kan herhalen wat goed was en kan verbeteren wat minder goed was.
- **Bevraag leden en/of ouders** via een online enquête, ideeënbus, ideeënflap, brainstormmomentje of een groot 'welke-activiteiten-wil-ik-dit-jaar-doen-spel'.
- Ook **je eigen ervaringen** en mooie herinneringen kunnen je helpen om je programma in te vullen.

Draai daarna lustig aan de schijven groeidomein, FOS-methode en spelvormen, zodat je steeds weer nieuwe combinaties bekomt (de schijf 'Ga wild!' gebruik je pas bij het uitwerken van de activiteit, zie artikel 'Activiteiten uitwerken'). Deze combinaties vormen de basis voor je activiteiten. Probeer alle elementen van het kompas minstens een keer te gebruiken. Zo zorg je ervoor dat alle elementen die we binnen FOS Open Scouting belangrijk vinden eens in je programma aan bod komen. Leg de nodige accenten zodat je de prioriteiten, die je in stap 1 bepaalde, kan bereiken.

Opmerking: Het FOS-kompas is een middel dat je helpt om tot een gevarieerd en onderbouwd programma te komen. Zorg dat het je inspireert en niet afremt. Wil je in een activiteit rond twee groeidomeinen werken, eens een weekje niet bezig zijn met de FOS-methode of eens zonder al te veel nadenken gewoon een zotte activiteit organiseren? Laat je dan zeker niet tegenhouden!

Aan de slag met de programmafiches!

Print enkele extra exemplaren van de programmafiche af. Noteer de combinaties in de pijltjes en knip de pijltjes uit. Nu kan je makkelijk beginnen puzzelen en

ben je zeker dat je tot een gevarieerd activiteitenaanbod komt.

Op de programmafiches staan reeds alle eenheidsactiviteiten en grote takactiviteiten ingevuld. Tijdens het puzzelen (zie verder) kan je nu de 'kleinere' activiteiten ertussen plannen. Zorg dat je de fiches daarna op elke takraad bij de hand hebt om op verder te werken.

Puzzel & plan

Nu je weet welke activiteiten je dit scoutsjaar op het programma wil zetten, kan je hiermee een **gevarieerd, doordacht en haalbaar programma** in elkaar puzzelen.

Leuk & gevarieerd geheel

Controleer tijdens het puzzelen regelmatig of je nog steeds een gevarieerd **activiteitenaanbod** overhoudt. Hou rekening met de verschillende leden in je groep: eerstejaars-laatstejaars, jongens-meisjes, doeners-denkers, creatievelingsportievelingen, enz. Door een afwisselend programma te voorzien, geef je iedereen de kans eens ergens goed in te zijn, een rol op te nemen in de groep en te groeien. Zo zit er ook regelmatig voor iedereen iets tussen dat hij of zij leuk vindt.

Als je ervoor kiest om het takprogramma per trimester of maand op te stellen, controleer dan doorheen het jaar regelmatig of je nog steeds een voldoende gevarieerd programma aanbiedt!

CHECKLIST

- Speel je in op de verschillende interesses van je leden?
- Krijgt iedereen de kans om ergens goed in te zijn?
- Komen de verschillende groeidomeinen aan bod?
- Gebruik je verschillende elementen uit de FOS-methode?
- Gebruik je een grote diversiteit aan spelvormen?

Doordachte opbouw

Denk goed na over de opbouw van je programma en vraag je af op welk moment in het jaar je bepaalde activiteiten best plant:

- Hou bij het opstellen van je programma rekening met de **groepsdynamiek**. Bouw het vertrouwen rustig op. Voorzie in het begin activiteiten

die meer gericht zijn op kennismaking, ook als veel leden elkaar al langer kennen. De nieuwelingen moeten de kans krijgen een plekje in de groep te verwerven. Activiteiten waarvoor al een zeker vertrouwen aanwezig moet zijn, plan je beter iets later in het scoutsjaar.

- Spreid **speciale activiteiten**, zodat er regelmatig iets is waar je leden extra naar kunnen uitkijken.
- Zorg ook tijdens het jaar voor een **groeipad**. Bouw bijvoorbeeld je wet- & beloftewerking zorgvuldig op, bedenk hoe je de samenwerking binnen de groep stapsgewijs kan versterken, enz.
- Zorg voor **regelmaat in je programma**: wanneer je onregelmatig samenkomt verliezen je leden de voeling met de groep en de leiding (en omgekeerd).

Haalbare planning

Let erop dat de planning steeds **haalbaar** blijft voor leden, ouders en leidingsploeg:

- Hou rekening met de beschikbaarheid van leiding als je activiteiten plant die veel voorbereiding of begeleiding vragen. Plan deze activiteiten niet tijdens examens, stages of andere drukke periodes.
- Bekijk tijdig of je voor elke activiteit voldoende leiding hebt en zoek indien nodig een oplossing (activiteit afgelasten, vervangleiding zoeken, enz).
- Plan niet te veel activiteiten waarbij je geld vraagt aan ouders (goals weekends of uitstapjes) na elkaar.
- Organiseer niet te veel financiële acties na elkaar.
- Hou rekening met schoolvakanties, feestdagen en examenperiodes, want die kunnen een invloed hebben op het aantal aanwezige leden.

Stap 4: Communiceer

Nu je een goed overzicht hebt van je programma, geef je dit best door aan alle betrokkenen: je medeleiding binnen de tak, de andere takken en de ouders en leden.

Binnen de takraad

Een gedetailleerd programma is handig voor de leidingploeg, want zo krijgt iedereen een goed overzicht van de voorbereidingen die nog moeten gebeuren. Aan de hand hiervan kan je een duidelijke **taakverdeling** opstellen. Bereid activiteiten zoveel mogelijk samen

op een takraad voor. Samen heb je immers meer inspiratie en bovendien is iedereen dan meteen goed op de hoogte. Spreek daarna af wie de laatste praktische voorbereidingen op zich neemt.

Met andere takken

Leg je takprogramma eens naast de programma's van de andere takken. Bekijk samen of alles praktisch mogelijk is en los eventuele problemen op. Goede afspraken - over het gebruik van lokalen, boten en materiaal - maken immers goede vrienden. Hou ook rekening met de praktische haalbaarheid voor ouders met kinderen in verschillende takken. Zorg ervoor dat de activiteiten van de verschillende takken zoveel mogelijk op hetzelfde uur beginnen en eindigen, tenzij de activiteiten op verschillende locaties doorgaan.

Met ouders & leden

Informeer leden en ouders **tijdig** over het programma. Doe dit op vaste tijdstippen en via **vaste communicatiekanalen**. Als iedereen van bij de start van het scoutsjaar weet waar en wanneer hij of zij de juiste informatie kan verwachten, ontstaan er minder misverstanden.

Elke eenheid heeft hierin eigen gewoontes. Zo verspreiden veel eenheden hun takprogramma's via een eenheidsboekje en via hun website. Zorg ook voor een vast communicatiekanaal voor het verspreiden van wijzigingen op de programmatie. Vraag bijvoorbeeld bij de start van het scoutsjaar hoe ouders liefst op de hoogte gehouden worden (mail, telefoon, sms, enz). Hou er rekening mee dat niet elk gezin toegang heeft tot internet en niet iedereen dagelijks mails leest of jullie Facebookpagina volgt.

Stem je communicatie af op je doelgroep. De leden zijn benieuwd naar wat ze de komende weken gaan doen, ouders en oudere leden hebben nood aan praktische informatie. Je leden moet je met andere woorden in de eerste plaats enthousiast maken, ouders moet je voornamelijk informeren.

CHECKLIST VOOR DUIDELIJKE COMMUNICATIE

Om er zeker van te zijn dat je alle noodzakelijke informatie doorgegeven hebt, check je best even of je deze 5 w's hebt vermeld in je communicatie:

- Wat: welke activiteit organiseer je?
- Waar: op welke locatie?
- Wie: voor wie organiseer je de activiteit (de tak, volledige eenheid, leden en hun ouders)?
- Wanneer: wat is dag, datum, start- en einduur van de activiteit?
- Waarmee: moeten de leden iets meebrengen?

Stap 5: Activiteiten praktisch voorbereiden

Om je programma goed te kunnen uitvoeren, moet je nu je wekelijkse activiteiten concreet uitwerken. Een goede voorbereiding en duidelijke afspraken verhogen de kwaliteit van je activiteiten en zorgen ervoor dat alles vlot verloopt.

Begin **tijdig** aan de voorbereidingen, zeker als je nog materiaal moet verzamelen, reservaties moet maken, openingsuren moet controleren, een vervoersregeling op poten moet zetten of extra begeleiding nodig hebt.

TIP!

Lees het artikel 'Activiteiten uitwerken' voor een gedetailleerde uitleg hierover.

Colofon

Een realisatie van JaHoe!?, met dank aan
Commissie Eenheden en TRAVO.

Met steun van de Vlaamse Gemeenschap

Verantwoordelijke uitgever:

FOS Open Scouting vzw

Hannes De Reu

Kortrijksesteenweg 639, 9000 Gent

www.fosopenscouting.be

© 2013, herwerkte druk 2018 FOS Open Scouting